


Osmanlı Bilimi Araştırmaları Studies in Ottoman Science



Kitap Değerlendirmesi | Book Review

 Açık Erişim | Open Access

Rüya Kılıç'ın, "Erken Modern Osmanlı'da Deliler ve Delilik" Adlı Eserinin Değerlendirilmesi

Review of "Madmen ve Madness in the Early Modern Ottoman Empire" by Rüya Kılıç



Abdullah Sami Sümer¹  

¹ Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum, Türkiye

Rüya Kılıç, *Erken Modern Osmanlı'da Deliler ve Delilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2023, 180 s., ISBN-13: 978-975-05-3533-8

Anahtar Kelimeler Erken Modern • Osmanlı • Delilik • Ruh Hastalıkları

Keywords Early Modern • Ottoman • Madness • Mental • Illnesses


Osmanlı kültür ve tıp tarihinin kesişim noktasındaki bir konu olarak delilik hususunda, doğrudan birincil kaynaklara istinat ederek devrin anlayışı hakkında muhtasar bir çalışmanın eksikliğine cevap olarak Rüya Kılıç tarafından kaleme alınan eser, giriş ve sonsözün haricinde dört bölüme ayrılmaktadır. Yazar konunun cazibesini hem insanın kendiliği ve kendilik bilinci hakkında tarihi bir soruşturma olması hem de yukarıda belirttiğimiz bir eksiklikle izah etmektedir. Nitekim eserin özgünlüğü için yapılan kaynak kritiğinde de "psikiatri ve tıp tarihi uzmanlarının" belirli metodolojik sorunlarla hazırladıkları, tasvirî, bağlamsız ve tekrara dönen, ilaveten de 19 ve 20. yüzyıllara odaklanan çalışmalarına karşın tarihçilerin bağlamsal, tutarlı ve argüman üretebilen eserlerinin bilhassa erken dönem için eksik olduğunu ileri sürmekte ve bunu ikincil literatür analizi ile desteklemektedir.

Metnin veri temin ve tetkiki şeklinde tecessüm eden ve dört fasla ayrılan gelişim kısmının ilk başlığı altında, eserin isminde de ifade edilen zaman aralığı çerçevesinde Osmanlıların delilik hakkındaki malumatı tetkik olunmaktadır. 14 ve 15. yüzyıllar ağırlıklı olmak üzere kaynakların temel hususiyetleri için muhtasar dipnotlarda bağlam ve muhtevaları paylaşılmış; ilaveten literatür anlamında bir bütünlük ile yazın geleneğinin okur nezdinde anlaşılabilir ve sürekliliklerinin gözle görülür olması için dönem ve kaynak olarak İbn-i Sina'ya yahut 20. yüzyıl metinlerine (kronolojik manada) gidiş-gelişler yapılmıştır. Bu anlamda metin boyunca kaynak ve verilerinin tarihinde bu hareketliliği koruyan yazarın, söz konusu atıflarını yaparken telif tarihleri



“ Atif | Citation: Sümer, Abdullah Sami. "Review of "Madmen ve Madness in the Early Modern Ottoman Empire" by Rüya Kılıç". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları–Studies in Ottoman Science* 26, 1 (2025): 145-148. <https://doi.org/10.26650/oba.1542109>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. 

 2025. Sümer, A. S.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Abdullah Sami Sümer abdullahsamisumer@hitit.edu.tr



vurgusunu eksik etmemesi, bahsettiğimiz niyet çerçevesinde, kitabın hedeflediği zaman aralığını taşıdığı anlamına gelmemektedir. Temsil gücü yüksek erken dönem tıp metinleri içerisinde deliliğin *mâalihülya*, *manya*, *dâü'l-keleb* ve *kutrub* (ve ilaveten kimi tasniflere göre bunların da alt kategorileri) şeklinde taksim edilmiş türlerinden hareket ederek bir istilah tasnifinin akabinde, kaynakların bu hastalık türleri için genel kanaatinin, "korku, keder, endişe ve hezeyanın" sebep yahut eşlikçisi olduğu "şiddet, saldırganlık, tutarsızlık ve taşkınlık" üzerinden tanımlanan ve klasik insan sağlığı teorilerince teşhis ve tedavi sunduğu yönünde bir tasvir çizilmektedir. Her tür hakkında kaynakların teşhis ve tedavi tasviri kritik edilmektedir ki bu faslın sonlara yakın, kısa ama önemli bir kısımda, yazarın bilhassa kültür tarihinde bir eksiklik olarak betimlediği ve alanın klişelerinden olan müzik ve delilik hususunda yaptığı tetkiki de önem arz etmektedir. Nitekim Kılıç'ın bu noktadaki kanaati, musikinin bir tedavi yöntemi olarak gayetle kısıtlı bir uygulama alanı olduğu yönündedir.

Bölümün ikinci alt başlığı içinde ruh sağlığı bahsine geçilerek, yine önceki fasılda tanıtılan metinler çerçevesinde uyku ve *hareket-i nefsanîye* etrafında bir soruşturma tertip edilmiştir. Bu anlamda söz konusu ruhi illetlerin alt türleri ve onlara karşı önlemleri müteakiben ruh sağlığının korunması için bir diğer yazın türü olan ahlak literatürüne geçilmektedir. Bu geçiş, konunun bütüncül bir şekilde ve toplum zihninde kurulu tüm dağılım haritasının çıkartılması hususunda yapıcı ama eserin hem hacmini hem de yeterliliğini zorlayan bir tercihtir. Kılıç'ın giriş bölümünde eleştirdiği ve tarihçilerin görev ittihaz etmesi gereken bağlamsal, veri odaklı, tutarlı ve bütüncül analiz yaklaşımının burada önemli bir gelişimi görülmektedir. Nitekim yazar, delilik kavramı tetkikinin uzandığı noktaları, daha külli bir yaklaşımdaki klasik tıbbın tüm referansları ile ele aldığı, ahlak, felsefe, tasavvuf (ve dahi nasihatname) literatürünün tasviri ve tasnifi ile karşılaşmaktadır. Bu fikir akışını gayet öz bir şekilde nakleden Kılıç, beden yanında ruh/nefis sağlığının bir bütün olarak muhafazası için mental rahatsızlıklardan güçlü bir beden ve akıl sağlığı ile korunabildiği, aksi durumda da tedavinin yine dengeyi muhafaza ve hastalığın zıddına maruziyetle olabildiği şeklinde bir kabulü ifade eder. Nefsanî rahatsızlıklarının dengesinin korunması yahut zıddı olarak şifalandırılması da yine akıl eliyle olabildiği için söz konusu literatürlerin kesişimindeki bu bahsin, farklı kaynaklarla beslenen bir havuz olduğu açıklanmaktadır. Bu noktada kaynakların, insan sıhhatini akıl ve böylece ruh düzleminde muhafazasını idealize etmesi ifadesini müteakip, toplumsal bir aradallığın vasatıyla çatışmamasının gerekliliğine işaret edilerek meselenin bir başka dayanağı izhar olunmaktadır: Toplumsal dinamiklere, asayişe ve kontrol edilebilirliğe halel getirilmemesi.

Faslın son kısmında Kılıç, deliliğin tedavisi veya önleminde söz konusu kaynakların bir idealden bahsettiğinin altını çizerek böyle bir noktada hem muhafaza hem de tedavi için birden fazla faktörün etkin olduğunu işaret etmektedir. Nitekim tedavinin "inanç, sabır ve maddî güç" gerektirdiğini belirten yazar, bunun da gayet kısıtlı bir kesim için mümkün olabileceğini, haricinde halkın daha uygun ve ulaşılabilir kendi tedbir ve tedavi usullerine başvurduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle ulaşılan folklorik halk tıbbı odaklı, ilk bölümün son alt başlığı içerisinde de söz konusu yeterliliğin halk nezdinde tecrübe odaklı ve ulaşılabilir bir gelenek şeklinde tanzim edilmesi etrafında metin yapılandırılmaktadır. Bu bahis için yazılı kaynak sorunu çok daha artmış olmakla beraber, kimi geleneklerin şifahi kültürde yaşatılmaya devam ediyor olması, yazarın canlı takdimine yardımcı olabilmektedir. Tekke, türbe ziyareti, muska, keramet gibi toplum kodlarında halen karşılığı bulunabilecek yöntemlerin inanç ve tecrübe ekseninde alıcı bulması ile canlılığını koruduğu şekilde tasvir edilmesine ilaveten yazarın bu son alt başlık içinde kullandığı yazılı kaynakların tarih aralığının daha geniş olması, yer yer bağlam sorunu yaşattığı izlenimi doğursa da söz konusu pratiklerin bir bütüncül ve süreklilik eksenli yapısının izahı, faslın yumuşak karnına bir önlem şeklinde yerleşebilmiştir.

Eserin ikinci bölümünde toplumun deliliği nasıl algıladığı ele alınırken kaynak grubunun vasıfları da hem oluşum hem de tüketimleri anlamında daha fazla, hayatın ve sözlü kültürün içinden olması şeklinde değişmektedir. Bu anlamda edebi kurgu ve anlatıların da eklendiği kaynak grubunda delilik ve türevlerinin,

yafta veya lakap dahi olsa taşıyıcısına nasıl bir sıfat yüklediği sorusunun yanında, tezkire, hatıra, mahkeme kayıtları gibi hayat anlatıları örneklerinden daha canlı ve gerçekçi tasvirlerde, söz konusu illetin nasıl konumlandırıldığı ve yansıtıldığına da eğilinmektedir. Hemen her kaynak grubunda temsil gücü yüksek metinlerin öncelenecek ele alınması hem çalışmanın cüssesini belirli bir tüketilebilirlik raddesinde koruyabilmekte hem de meselenin dağılmadan belirli odaklarda sürdürülebilmesini sağlayabilmektedir. Bu anlamda kaynaklardan edinilen, deliliğin algılanış formları, toplumdan ayırışma ve onunla uyumsuzluk; laubalilik ve fazla neşelilik; yine toplum normlarının uçlarında olma şeklinde aşırı özgüvenli bir kibir hali olarak tasnif edilebilmektedir. Bunlara ilaveten bilhassa tasavvuf anlatılarındaki delilik tasvirlerinin hayatın içinden ama anlamlandırılan bir hal şeklindeki tertibi de bu bölümde ele alınmaktadır.

Deliliğin kitabi ve şifahi tasvir, teşhis ve tedavi kabullerinden sonra üçüncü bölümde, pratikte bu illetle malul olanların maruz kaldıkları muamele hususu ele alınmaktadır. Böylece yazar "koruma-bakım ile ihraç ve muhafaza" şeklinde tasvir ettiği temel muamelatı, özellikle mahkeme kayıtlarına dönerek tetkike çalışmaktadır. Kaynak grubu itibarıyla 17 ve 18. yüzyıla daha çok ağırlık veren tekil vakalar üzerinden hukukun kitabi ve pratikteki ahkâmı çerçevesinde tertip edilen verilerden, Osmanlıların bu illete olan tutum ve yaklaşımları yine öz kabilinden ele alınmaktadır. İlaveten tam da paragrafın başında aktarıldığı üzere, yazarın özetlediği temel davranışların, hususi bağlamların çerçevesinde tercih edilen pratikler olduğu ifade edilmektedir. Yazar, tekil örnekler neticesinde toplum sağlığı, huzuru ve vasatının öncelenecek, teoride "deliye merhamet" yaklaşımı ile gerçekleşen örneklerine rağmen pratikte yoğunluğun, "koru ve endişe" sebebiyle kapatılma ve ihraç olarak cereyan ettiği şeklinde bir kanıya ulaşmaktadır.

Temel tavrın tasviri akabinde yazarın muhafaza veya ihraç maddelerine odaklandığı son bölümde ise bu tavrın esas saiki olarak toplumun konumu ve organizasyonu tetkik edilmektedir. Zira en küçük topluluk birimi olarak mahallenin kendi düzen ve asayişinden, devlet ve kontrol merkezine karşı sorumluluğu ve bünyesindeki bu "huzur bozucu" odak(lar) hakkında nihai kararı birlikte vermektedirler. Mahalle ortak bir kanaat olarak bireyden şikayetini devletin yereldeki temsilcisi kadı eliyle yargıya taşımakta ve yapılan tetkikat sonunda, şikayetçi olunan bu hususi insanlar için organize edilen yapılarda gözetim ve bakımlar sağlanmaktadır. Böylece ev yahut bimarhaneye/darüşşifa gibi sağlık kurumlarına kapatılarak bakımları ve muhafazası sağlanan delilerin karşılaştıkları mekân örneklerinin mimari ve organizasyon şeması yine kadı sicilleri, arşiv belgeleri ve gezi anlatıları temel alınarak tasvir edilmektedir.


Teorik genellemelerden ziyade –çok geniş ve çeşitli birincil kaynak havuzuyla da olsa– bireysel anlatı ve aktarımların dikkate alınacağına altını çizirken bir tarihçilik çerçevesinde genel argüman gelişiminden de uzaklaşmamayı vaat eden eser bunu büyük oranda başarmaktadır. Konumu itibarıyla psikiyatri ve tıp tarihi tarihçilerinden de istifade ederken; bu alandaki çalışmalara karşı girişte ifade ettiği temkinli tavrını koruyabilmiştir. Nitekim tarihçiliğin kendi kaynak kullanım ile veri temini görevi ve tutarlı anlamlandırma gayreti çerçevesinde hedeflediği çalışmayı ortaya koyan Rüya Kılıç, bilhassa kültür tarihi ve sözlü tarih kapsamında ciddi anlamda bilimsel bir tutumu zorlayan kanıların kritik edilip, tekil verilerin serimlendiği kapsamlı olduğu kadar öz bir çalışma ortaya koyabilmiştir. Herhangi bir konu başlığı altında kaynak sorunu yaşayabilecek 14-15. yüzyıllar için dahi literatürel sürekliliği öne alıp şifahi kültürün uzun vadeli evrimleşebileceği kanısını miyar kabul ederek yer yer sonraki/önceki yüzyıllardan da hareket ettiği doyurucu ve kıymetli bir kültür tarihi çalışması ortaya koyan yazar hem verimli bir giriş metni hem de farklı bağlamlar altında toplum tarihinin önemli bir bahsi olabilecek kıymetli bir müstakil konu çalışması üretebilmiştir. Nitekim elimizdeki anlatının temelde, çok geniş bir tarih ve kaynak grubuna kısıtlı bir terim kümesinden odaklanarak, Osmanlı'nın birey ve toplum geriliminde bir anlatı da sunabildiği unutulmamalıdır.



Yazar Bilgileri
Author Details

Abdullah Sami Sümer (Arş. Gör.)

¹ Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum, Türkiye

 0000-0002-0580-0117

